

الله اعلم
بما نزلنا من
القرآن

١٢٢٥٧٤

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

موضوع پایان نامه:

بررسی تحلیلی و مقایسه ای نمادهای طبیعی در شعر شاعران

معاصر

(احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث، فروغ فرخزاد، سهراب سپهری)

استاد راهنما:

دکتر بهاء الدین اسکندری

استاد مشاور:

دکتر محمد حسین نیکدار اصل

پژوهش و نگارش: ۱۳۸۸ / ۸ / ۲۹

سید علی حسینی

استاد راهنما: دکتر بهاء الدین اسکندری
استاد مشاور: دکتر محمد حسین نیکدار اصل

۱۲۲۵۷۴

دانشکده ادبیات و علوم انسانی...

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ..زبان و ادبیات فارسی... آقای .سید علی حسینی.....

تحت عنوان

بررسی و تحلیل مقایسه ای نماد های طبیعی در شعر معاصر (احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث، فروغ فرخزاد، سهراب سپهری)

در تاریخ ۸۶/۱۲/۱۵ توسط کمیته تخصصی زیر بررسی و با شماره ۱۹/۲۵ نوزده و بیست و پنج صدم و با درجه عالی مورد تصویب نهایی قرار گرفت.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر بهاء الدین اسکندری

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر محمد حسین کیانفر اصل

۳- استاد داور دکتر یوسف نیکروز

۴- استاد داور دکتر هاشم محمدی

رئیس کمیته تحصیلات تکمیلی دانشکده دکتر کیانفر

مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ

به انجام رسیدن این پایان نامه بسته به زحمات عزیزانی است که مرا یاری دادند.

تقدیر و تشکر می کنم از اساتید بزرگوار و گرانقدر جناب آقایان دکتر بهاءالدین اسکندری و دکتر محمدحسین

نیکدار اصل که راهنمایی های روشنگرانه شان راهگشای بن بست های این تحقیق بود.

تقدیر و تشکر می کنم از اساتید ادبیات فارسی به سبب زحمات فراوانشان.

تقدیر و تشکر می کنم از جناب آقای دکتر میرفردی و آقای سید ضیاءالدین سیدرضا توفیقی به خاطر

راهنمایی هایشان.

تقدیر و تشکر می کنم از دوستان خوبم یاسر اکبری و ماشاءاله افسر به خاطر همفکری و حمایتشان.

تقدیر و تشکر می کنم از همه ی کسانی که به نوعی در تمام مراحل کار و به شیوه های مختلف مرا یاری

دادند.

چکیده

در این پژوهش سعی بر آن است تا نمادهای طبیعی موجود در شعر نوی معاصر مورد بررسی، تحلیل و مقایسه قرار گیرد. نماد یا سمبل ریشه در ضمیر خودآگاه و ناخودآگاه انسان دارد که با بروز شرایطی خاص در شعر نمایش داده می‌شود. از جهتی طبیعت نیز یکی از اساسی‌ترین بن‌مایه‌های شعر نو نیمایی به شمار می‌رود و البته با نگاهی متفاوت از ادبیات سنتی به آن نگریسته می‌شود. از جهتی دیگر دو دسته عوامل بیرونی و عوامل درونی در شکل دهی ذهنیت شاعران مورد بحث مؤثر واقع شده است. چنانچه شاعران مورد بحث با رویکرد بیرونی و درونی به شعر مشخص می‌شوند. همچنین نمادهای طبیعی شاعران دلال‌تگر اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اندیشه، روحیات و تیپ شخصی هر یک از این شاعران است.

این پژوهش به روش کتابخانه‌ای انجام شده است. روش کار چنین است که در فصل نخست تعریفی از نماد از لحاظ لغوی و اصطلاحی داده و عناصر آن را تعیین و وجوه تفاوت و شباهت آن با استعاره و تمثیل را توضیح و تاریخچه سمبل یا نماد را در اروپا و ایران ارائه داده‌ایم. در فصل دوم وجوه شباهت زندگی شاعران مورد بحث را با هم مقایسه کرده‌ایم. در فصل سوم نمادهای طبیعی موجود در شعر احمد شاملو را مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌ایم. در فصل چهارم نمادهای طبیعی موجود در شعر مهدی اخوان ثالث را مورد بررسی و تحلیل کرده‌ایم. در فصل پنجم نمادهای طبیعی موجود در شعر فروغ فرخزاد را بررسی و تحلیل نموده‌ایم. در فصل ششم نمادهای طبیعی موجود در شعر سهراب سپهری را بررسی و تحلیل کرده‌ایم. در فصل هفتم نمادهای طبیعی مشترک در شعر هر چهار شاعر را با هم مقایسه کرده و در فصل هشتم نتیجه‌گیری کلی بدست آمده را ارائه داده‌ایم.

فهرست

عنوان

صفحه

سپاسگزاری

چکیده

فصل نخست: مقدمه

۱	معنای لغوی نماد
۲	معنی اصطلاحی نماد
۴	عناصر نماد
۵	ویژگی‌های نماد
۸	نماد و استعاره
۹	نماد و تمثیل
۱۲	نماد ادبی و اقسام آن
۱۳	نمادهای طبیعی
۱۳	سمبولیسم (نمادگرایی)
۱۶	تاریخچه و اصول مکتب سمبولیسم
۱۸	تاریخچه نمادگرایی در ادبیات فارسی

فصل دوم: مقایسه زندگی شاعران

۲۱	(۱) مقایسه زندگی شاعران
۲۱	(۲-۱) شباهت‌های زندگی شخصی احمد شاملو و فروغ فرخزاد
۲۳	(۳-۱) شباهت‌های زندگی شاملو و اخوان ثالث
۲۵	(۴-۱) شباهت‌های زندگی اخوان و فروغ
۲۶	(۵-۱) زندگی سهراب سپهری
۲۸	(۶-۱) شباهت‌های زندگی فروغ و سهراب
۲۹	نتیجه‌گیری

فصل سوم: بررسی و تحلیل نمادهای موجود در شعر احمد شاملو (۱. بامداد)

۳۱	(۱) آفتاب و خورشید
۳۶	(۲-۱) آفتاب و خورشید
۳۷	(۲) آتش
۳۸	(۳) ماه
۴۰	(۱-۴) باران
۱۴۲	(۲-۴) دریا
۴۴	(۳-۴) موج
۴۴	(۵) باغ
۴۴	(۱-۵) باغ
۴۵	(۲-۵) باغ
۴۶	(۳-۵) جنگل

صفحه	عنوان
۴-۵	شاخه (۴-۵)
۵-۵	درخت (۵-۵)
۱-۵-۵	سپیدار (۱-۵-۵)
۲-۵-۵	سرو (۲-۵-۵)
۳-۵-۵	صنوبر (۳-۵-۵)
۴-۵-۵	نارون (۴-۵-۵)
۱-۶-۵	گل (۱-۶-۵)
۲-۶-۵	نیلوفر (۲-۶-۵)
۳-۶-۵	یاس و سوسن (۳-۶-۵)
۶	پرنده (۶)
۱-۶	پرنده (۱-۶)
۲-۶	پرنده (۲-۶)
۳-۶	پرنده‌گان مختلف (۳-۶)
۱-۳-۶	بوتیمار (۱-۳-۶)
۲-۳-۶	جغد (۲-۳-۶)
۳-۳-۶	خروس (۳-۳-۶)
۴-۳-۶	قناری (۴-۳-۶)
۵-۳-۶	کیوتر (۵-۳-۶)
۶-۳-۶	کیوتر (۶-۳-۶)
۷-۳-۶	کلاغ (۷-۳-۶)
۸-۳-۶	گنجشک (۸-۳-۶)
۹-۳-۶	لک لک (۹-۳-۶)
۱۰-۳-۶	مرغ باران (۱۰-۳-۶)
۱۱-۳-۶	مرغ سیا (۱۱-۳-۶)
۱۲-۳-۶	مرغک دریا (۱۲-۳-۶)
۷	نام‌های زمانی (۷)
۱-۷	زمستان (۱-۷)
۲-۷	سپیده، سحر، صبح (۲-۷)
۳-۷	شب (۳-۷)
۴-۷	فردا (۴-۷)
۸	نام و صفات انسان (۸)
۱-۸	بچه (۱-۸)
۲-۸	تبردار (۲-۸)
۳-۸	دروگر (۳-۸)
۴-۸	عمو زنجیر باف (۴-۸)
۵-۸	گل‌کو (۵-۸)
۶-۸	نازلی (۶-۸)
۹	دیگر پدیده‌ها (۹)
۱-۹	بیابان (۱-۹)
۲-۹	کوه (۲-۹)
۱-۲-۹	کوه (۱-۲-۹)

فصل چهارم: بررسی و تحلیل نمادهای طبیعی موجود در شعر مهدی اخوان ثالث

۹۰	۱) آتش و روشنایی
۹۱	۲) اختر
۹۱	۳) ستاره
۹۲	۴) شرر
۹۲	۵) شهاب
۹۳	۶) آب
۹۳	۶-۱) ابر سیاه
۹۴	۶-۲) ابر ملول
۹۴	۶-۳) باران
۹۴	۶-۴) برف
۹۵	۶-۵) جوی غریب
۹۵	۶-۶) چشمه
۹۵	۶-۷) چشمه‌های شعله‌ور
۹۶	۶-۸) دریا
۹۶	۶-۹) مرداب
۹۷	۷) پرندگان
۹۷	۷-۱) پرنده
۹۷	۷-۲) پرستو
۹۸	۷-۳) جغد
۹۹	۷-۴) خروس پیر
۱۰۰	۷-۵) زنبور
۱۰۰	۷-۶) سیمرغ
۱۰۰	۷-۷) کبوتر
۱۰۱	۷-۸) کرک
۱۰۱	۷-۹) لک لک
۱۰۲	۷-۱۰) مرغ
۱۰۳	۷-۱۱) مرغان
۱۰۳	۷-۱۲) مرغ حق
۱۰۳	۷-۱۳) مرغکان
۱۰۴	۸) حیوانات
۱۰۴	۸-۱) بز
۱۰۴	۸-۲) روباه
۱۰۴	۸-۳) سگ
۱۰۵	۸-۴) عنکبوت
۱۰۵	۸-۵) گرگ
۱۰۶	۸-۶) لاک پشت
۱۰۶	۹) گیاهان و درختان

صفحه	عنوان
۱-۹	باغ (۱-۹)
۲-۹	جنگل (۲-۹)
۳-۹	درخت (۳-۹)
۴-۹	قاصدک (۴-۹)
۵-۹	ناژو (۵-۹)
۱۰	(۱۰) نام‌های زمانی
۱-۱۰	(۱-۱۰) امروز و فردا
۲-۱۰	(۲-۱۰) فردا
۳-۱۰	(۳-۱۰) بهار
۴-۱۰	(۴-۱۰) زمستان
۵-۱۰	(۵-۱۰) سحر
۶-۱۰	(۶-۱۰) صبح
۷-۱۰	(۷-۱۰) شب
۱۱	(۱۱) نام‌های مکانی
۱-۱۱	(۱-۱۱) اینجا
۲-۱۱	(۲-۱۱) آنجا
۳-۱۱	(۳-۱۱) برج
۴-۱۱	(۴-۱۱) خانه
۵-۱۱	(۵-۱۱) سیاه دشت
۶-۱۱	(۶-۱۱) شهر سنگستان
۷-۱۱	(۷-۱۱) منزلی در دوردست
۸-۱۱	(۸-۱۱) ویرانه
۱۲	(۱۲) دیگر پدیده‌های طبیعی
۱-۱۲	(۱-۱۲) باد
۲-۱۲	(۲-۱۲) سایه
۳-۱۲	(۳-۱۲) سرما
۴-۱۲	(۴-۱۲) سنگ
۱۳	(۱۳) نام و صفات انسان
۱-۱۳	(۱-۱۳) زن
۲-۱۳	(۲-۱۳) سکوت
۳-۱۳	(۳-۱۳) سوار
۴-۱۳	(۴-۱۳) مسافر
۵-۱۳	(۵-۱۳) مرد و مرکب
نتیجه‌گیری	
فصل پنجم: بررسی و تحلیل نمادهای طبیعی موجود در شعر فروغ فرخزاد	
۱	(۱) آفتاب و خورشید
۲	(۲) ستاره

صفحه	عنوان
۳	ماه (۳)
۴	آب (۴)
۴-۱	ابر (۱-۴)
۴-۲	باران (۲-۴)
۴-۳	برف (۳-۴)
۴-۴	جویبار (۴-۴)
۴-۵	چشمه (۵-۴)
۴-۶	دریا و اقیانوس (۶-۴)
۴-۷	مرداب (۷-۴)
۵	حیوانات (۵)
۵-۱	سوسک (۱-۵)
۵-۲	گرگ (۲-۵)
۵-۳	ماهی (۳-۵)
۵-۴	ملخ (۴-۵)
۵-۵	موش‌های موذی (۵-۵)
۵-۶	موش منفور (۶-۵)
۵-۷	چیرچیر سمج (۷-۵)
۵-۸	پرنده (۸-۵)
۵-۸-۱	پرستو (۱-۸-۵)
۵-۸-۲	زنجره (۲-۸-۵)
۵-۸-۳	سار (۳-۸-۵)
۵-۸-۴	سیمرغ (۴-۸-۵)
۵-۸-۵	کلاغ (۵-۸-۵)
۵-۸-۶	کبوتر (۶-۸-۵)
۵-۸-۷	گنجشک (۷-۸-۵)
۶	رنگ (۶)
۶-۱	آبی (۱-۶)
۶-۲	زرد (۲-۶)
۶-۳	سرخ (۳-۶)
۶-۴	قرمز (۴-۶)
۷	گیاهان و درختان (۷)
۷-۱	باغ (۱-۷)
۷-۲	باغچه (۲-۷)
۷-۳	باغچه (۳-۷)
۷-۴	بید (۴-۷)
۷-۵	جنگل (۵-۷)
۷-۶	جنگل (۶-۷)
۷-۷	چمنزار (۷-۷)
۷-۸	درخت (۸-۷)

صفحه	عنوان
۹-۷	برگ
۱۰-۷	درخت
۱۱-۷	سپیدار
۱۲-۷	سیب
۱۳-۷	کشتزار
۱۴-۷	نهل گردو
۱۵-۷	گل‌ها
۱۵-۷	گل سرخ
۱۵-۷	شیدر
۱۵-۷	شقایق
۱۵-۷	گل‌های قاصد
۸	نام و صفات انسان
۱-۸	حجم
۲-۸	دست
۳-۸	زندانی
۴-۸	صدا
۵-۸	معشوق
۹	دیگر پدیده و عناصر طبیعی
۱-۹	باد
۲-۹	باد
۳-۹	چهار
۴-۹	دهان سرد و مکنده
۵-۹	سرد
۶-۹	فصل سرد
۷-۹	فصل خشک
۸-۹	شب
۹-۹	فردا
۱۰-۹	غروبی ابدی
	نتیجه گیری

فصل ششم: بررسی نمادهای طبیعی در شعر سهراب

۱۸۶	مقدمه
۱۹۱	۱) آفتاب و خورشید
۱۹۲	۲-۱) خورشید
۱۹۴	۲) آتش
۱۹۵	۳) ستاره
۱۹۶	۴) آب
۱۹۶	۱-۴) آب
۱۹۶	۲-۴) آب
۱۹۷	۳-۴) آب
۱۹۷	۴-۴) آب

صفحه	عنوان
آب (۵-۴)	۱۹۸
آب (۶-۴)	۱۹۹
آب (۷-۴)	۲۰۱
آب (۸-۴)	۲۰۱
آب (۹-۴)	۲۰۱
باران (۵)	۲۰۲
باران (۲-۵)	۲۰۲
باران (۳-۵)	۲۰۴
برکه (۶)	۲۰۴
چشمه (۷)	۲۰۵
دریا (۸)	۲۰۶
دریا (۱-۸)	۲۰۶
ردیا (۲-۸)	۲۰۶
دریا (۳-۸)	۲۰۶
دریا (۴-۸)	۲۰۷
دریا (۵-۸)	۲۰۸
رود (۱-۹)	۲۰۸
رود (۲-۹)	۲۰۸
رود (۳-۹)	۲۰۹
رود (۴-۹)	۲۰۹
جویبار (۱۰)	۲۰۹
ساحل (۱-۱۱)	۲۰۹
ساحل (۲-۱۱)	۲۱۰
دریا کنار (۳-۱۱)	۲۱۰
شینم (۱۲)	۲۱۰
موج (۱۳)	۲۱۲
باد (۱۴)	۲۱۲
باد (۱-۱۴)	۲۱۲
باد (۲-۱۴)	۲۱۳
باد (۳-۱۴)	۲۱۳
نسیم (۴-۱۴)	۲۱۴
وزش (۵-۱۴)	۲۱۴
باغ (۱۵)	۲۱۶
باغ (۲-۱۵)	۲۱۶
باغ (۳-۱۵)	۲۱۶
باغ (۴-۱۵)	۲۱۸
باغ (۵-۱۵)	۲۱۸
بیشه (۱۶)	۲۱۸

صفحه	عنوان
۱۷-۱	جنگل
۱۷-۲	جنگل
۱۸	درخت
۱۸-۱	درخت
۱۸-۲	درخت
۱۸-۳	نام درختان
۱۸-۳-۱	اقاقیا
۱۸-۳-۲	بید
۱۸-۳-۳	سپیدار
۱۸-۳-۴	صنوبر
۱۸-۳-۵	کاج
۱۸-۳-۶	نارون
۱۹	نهای
۲۰	شاخه
۲۰-۱	شاخه
۲۰-۲	شاخه
۲۰-۳	شاخه
۲۱	ساقه
۲۲	میوه
۲۲-۱	میوه
۲۲-۲	میوه
۲۳-۱	انار
۲۳-۲	انگور
۲۳-۳	سیب
۲۳-۳-۱	سیب
۲۳-۳-۲	سیب
۲۴	گیاهان
۲۴-۱	بوته
۲۴-۲	بوته
۲۴-۳	دشت
۲۴-۴	سبزه
۲۴-۵	علف
۲۴-۶	علف‌های قربت
۲۴-۷	گیاه
۲۴-۸	نی
۲۴-۹-۱	گل
۲۴-۹-۲	گل
۲۴-۹-۳	گل
۲۴-۹-۴	گل
۲۴-۹-۵	گل سرخ
۲۴-۹-۶	شقایق

صفحه	عنوان
۲۳۴ (۷-۹-۲۴)	شقایق
۲۳۵ (۸-۹-۲۴)	لاله
۲۳۶ (۹-۹-۲۴)	نرگس
۲۳۶ (۱۰-۹-۲۴)	نیلوفر
۲۳۶	(۲۵) پرندگان
۲۳۸ (۱-۲۵)	پرنده
۲۳۸ (۲-۲۵)	پرنده
۲۳۸ (۳-۲۵)	بال
۲۳۹ (۴-۲۵)	جغد
۲۳۹ (۵-۲۵)	جوجه
۲۳۹ (۶-۲۵)	چکاوک
۲۴۰ (۷-۲۵)	چلچله
۲۴۰ (۸-۲۵)	سار
۲۴۰ (۹-۲۵)	عقاب
۲۴۱ (۱۰-۲۵)	غراب
۲۴۱ (۱۱-۲۵)	کبوتر
۲۴۱ (۱۲-۲۵)	گنجشک
۲۴۲ (۱۳-۲۵)	لک لک
۲۴۳ (۱۴-۲۵)	مرغان
۲۴۳ (۱۵-۲۵)	مرغ افسانه
۲۴۳ (۱۶-۲۵)	مرغ پنهان
۲۴۳ (۱۷-۲۵)	هُد هُد
۲۴۴	(۲۶) حیوانات
۲۴۴ (۱-۲۶)	اسب
۲۴۴ (۲-۲۶)	اشتر
۲۴۴ (۳-۲۶)	بره‌ی روشن
۲۴۵ (۴-۲۶)	خزنده
۲۴۵ (۵-۲۶)	سوسمار
۲۴۵ (۶-۲۶)	قاطر
۲۴۶ (۷-۲۶)	گاو
۲۴۶ (۸-۲۶)	مار
۲۴۶ (۹-۲۶)	ماهی
۲۴۷ (۱۰-۲۶)	ماهی
۲۴۷ (۱۱-۲۶)	ماهیان همیشه
۲۴۸ (۲۷)	حشرات
۲۴۸ (۱-۲۷)	زنبور
۲۴۸ (۲-۲۷)	زنبور
۲۴۸ (۳-۲۷)	سنجاقک
۲۴۹ (۴-۲۷)	زنجره
۲۴۹ (۲۸)	دست

صفحه	عنوان
۲۹	زن
۳۰	زمان
۳۰-۱	بهار
۳۰-۲	پاییز
۳۰-۳	سحر
۳۰-۴	سحر
۳۰-۵	شب
۳۰-۶	شب
۳۰-۷	شب
۳۰-۸	صبح
۳۱-۱	رنگ
۳۱-۲	رنگ
۳۱-۳	رنگ
۳۱-۴	آبی
۳۱-۵	سبز
۳۱-۶	سپید
۳۱-۷	سیاه
۳۲	دیگر عناصر و پدیده‌های طبیعی
۳۲-۱	بیابان
۳۲-۲	بیابان
۳۲-۳	خاک
۳۲-۴	دره
۳۲-۵	دره‌ی مرگ
۳۲-۶	زمین
۳۲-۷	زمین زهر
۳۲-۸	سنگ
۳۲-۸-۱	سنگ
۳۲-۹	شن‌زار
۳۲-۱۰	صخره
۳۲-۱۱	کوه
۳۲-۱۲	کوه
۳۲-۱۳	کوبیر
۳۲-۱۴	ماسه‌های شور کسالت
۳۲-۱۵	مرداب
۳۲-۱۶	مرداب
۳۲-۱۷	نمک‌زار
نتیجه‌گیری	

فصل هفتم: مقایسه نمادهای طبیعی مشترک شاعران

۲۷۷	(۱) آفتاب و خورشید
۲۷۹	نتیجه گیری
۲۸۰	(۲) آب
۲۸۴	نتیجه گیری
۲۸۵	(۳) باد
۲۸۸	نتیجه گیری
۲۸۹	(۴) باغ
۲۹۹	نتیجه گیری
۲۹۳	(۵) درخت
۲۹۵	نتیجه گیری
۲۹۶	(۶) درختان
۲۹۸	نتیجه گیری
۲۹۹	(۷) گل ها
۳۰۱	نتیجه گیری
۳۰۲	(۸) جنگل
۳۰۳	نتیجه گیری
۳۰۴	(۹) دریا
۳۰۶	نتیجه گیری
۳۰۷	(۱۰) چشمه و رود
۳۰۸	نتیجه گیری
۳۰۹	(۱۱) پرنده
۳۱۰	(۱۲) پرندگان
۳۱۵	(۱۳) شب
۳۲۷	نتیجه گیری

فصل هشتم: نتیجه گیری کلی

۳۲۸	نتیجه گیری کلی
۳۲۹	منابع و مأخذ

فصل نخست:

مقدمه

مقدمه:

معنای لغوی نماد:

در لغت نامه دهخدا، نماد در معنی «فاعل» و «ظاهر کننده»^۱ آمده است. و بیتی از عنصری نیز که از حاشیه‌ی فرهنگ اسدی نخجوانی نقل شده است، شاهد آورده است.

زان گشاید فقع که بگشادی   زان نماید ترا که بنمادی

(عنصری، ۲۲، از حاشیه فرهنگ اسدی)

لازم به ذکر است که به جای واژه نماد در بعضی از فرهنگ‌های لغت از جمله لغت‌نامه‌ی دهخدا و فرهنگ فارسی معین، «واژه‌ی رمز» به کار رفته است که به معنای پوشیده گفتن، به وسیله لب، چشم، ابرو، دهن، دست، پا یا زبان موضوعی را فهماندن، چیز نهفته میان دو یا چند کس که دیگری بر آن آگاه نباشد، آماده است. در زبان عربی، «واژه‌ی رمز» معادل نماد به کار برده می‌شود که به بخشی از کلام اطلاق می‌شود که پوشیده است؛ به این معنی که متکلم وقتی نمی‌خواهد عموم مردم از کلامش آگاه شوند، اسمی از اسماء حیوانات، پرندگان یا سایر اجناس را به جای کلمه‌ی مورد نظر برمی‌گزینند و تنها کسانی را که می‌خواهد از رمز آنرا فهمند، از رمز آن آگاه می‌کند. همچنین در قرآن نیز واژه‌ی رمز به کار رفته است:

«قال رب اجعل لی آیه قال ایتک ألا تکلم الناس ثلاثه آیام الا رمأ»^۲ «عرض کرد پروردگارا برای من به شکرانه‌ی این نعمت آیت (و عبارتی) مقرر فرما. فرمود: تو را آیت این باشد که تا سه روز با مردم سخن جز به رمز نگویی».

«آل عمران، ۴۱»

اما در بررسی این واژه در زبان‌های غربی، آن را دارای اصل یونانی می‌یابیم که «از دو جزء $\text{syn}=\text{sym}$ و bollein ساخته شده است. جزء اول آن به معنی «با»، «هم»، «با هم» و جزء دوم به معنی «انداختن»، «ریختن»، «جفت کردن» است. بنابراین کلمه‌ی $\text{syn}=\text{sym}+\text{ballein}$, symballein به معنی «با هم انداختن»، «با هم

ریختن»، «با هم گذاشتن» با «هم جفت کردن» است و نیز به معنی شرکت کردن، سهم دادن و مقایسه کردن.^۲ این واژه، «در ابتدا به شیء دو نیم شده از جنس مینا، چوب یا فلز، اطلاق می‌شد که هر نیمه را دو نفر نگاه می‌داشتند: دو میهمان، بدهکار، دو زایر، دو نفر که برای مدتی طولانی از یکدیگر جدا می‌افتادند و با کنار

۱ - لغت نامه دهخدا، ۱۳۷۷.

۲ - رمز و داستانهای رمزی، ص ۵، تقی پورنامداریان، تهران - مرکز علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱.

هم قرار دادن این دو نیمه، آنها بیعت خود را به یاد می‌آوردند. در میان یونانیان عهد باستان هم، سومبولوس علامت شناسایی بود، و از طریق آن پدر و مادرها، فرزندان سر راه گذاشته‌ی خود را پیدا می‌کردند. به همین قیاس کلمه‌ی سمبول (نماد) به مهره (ژتون) نیز اطلاق می‌شد که شخص می‌توانست با آرایه‌ی آن طلب خود را، چه پول و چه با مواد غذایی، بر حسب توافق طرفین وصول کند.^۱

معنی اصطلاحی نماد

از نماد به عنوان یک اصطلاح، تعریف‌های مختلفی ارائه شده است که به تعدادی از آنها اشاره می‌شود: یونگ، نماد را بهترین تصویر ممکن برای چیزی نسبتاً ناشناخته می‌داند که نمی‌توان آن را به شیوه‌ی روشن‌تر نشان داد.^۲ همچنین از نظر او «نماد هیچ چیز را در خود نمی‌فشد، هیچ چیز را توضیح نمی‌دهد، او فرد را به ماورای خود، به سوی مفهومی گسیل می‌دارد که این مفهوم در ماوراء هم غیرقابل درک است و با ابهام پیشفرضی دارد، اما هیچ کلمه‌ای، در هیچ یک از زبانهای رایج، نمی‌تواند آن را کامل بیان کند».^۳

به اعتقاد دیل، «رمز وسیله‌ی بیان روشن و دقیقی است که در اصل با زندگی درونی (متمرکز و کیفی) که با دنیای خارجی (گسترده و کمی) در تضاد است، ارتباط دارد».^۴

در نظر لالاند، «نماد نشانه‌ای عینی است که با وسایل طبیعی (مأخوذ از سراسر طبیعت) چیزی غایب یا غیرقابل مشاهده را مجسم می‌کند».^۵

لارنس، «نمادها را به معنای چیزی نمی‌داند؛ بلکه آنها را نشانه‌ی پاره‌ای از احساسات و تجارب آدمی می‌داند که قرون متمادی لازم است تا بتوان نماد باارزشی را خلق کرد و آدمی نمی‌تواند آنها را از خود ابداع کند».^۶

^۱ - فرهنگ نمادها، ص ۳۴، ژان، شوالیه، ترجمه سودابه فضایی، تهران - جیحون، ۱۳۷۸.

^۲ - زبان رمزی افسانه‌ها، ص ۹، دولاشو، لوفتر، ترجمه جلال ستاری، تهران - توس، ۱۳۶۴.

^۳ - فرهنگ نمادها، ص ۳۷.

^۴ - رمز و داستانهای رمزی، ص ۱۰.

^۵ - همان، ص ۹.

^۶ - ادبیات و بازتاب آن، ص ۱۱۰، گریس، ویلیام ج، ترجمه بهروز غرب دفتری، تبریز - فروزش، ۱۳۸۱.

ویلیام ج، گریس، در کتاب ادبیات و بازتاب آن، نماد را در معنای اخص کلمه، تجسم و مکاشفه‌ای مشخص و مستقیم از جهان لایتناهی می‌داند جهانی که با دنیای متناهی درمی‌آمیزد و به صورتی که قابل رؤیت باشد، متجلی می‌شود^۱.

اعتقاد هانری دورینه بر این است که «نماد مقایسه‌ی بین انتزاعی و عینی است، در حالی که به یکی از معیارهای مقایسه [فقط] به طور ضمنی اشاره شود. از آنجایی که اغلب نمادها به این صورت منزوی می‌ماند و به خواننده درباره‌ی این که چه چیزی نمادی شده چندان چیزی گفته نمی‌شود، یا اصلاً گفته نمی‌شود، شعر سمبولیست الزاماً با نوعی گنگی ذاتی همراه است^۲.

میرچا الیاده، بارها «رمز را دنباله و ادامه‌ی تجلی قداست (در اساطیر) توصیف کرده است^۳.

سوزان لانگر، «نماد را راهی به تجرید دانسته است^۴.

فروید، نماد رایبان امیال یا درگیری‌ها به ترتیبی غیر مستقیم و شکل دار می‌داند که کشف رمز آن بسی دشوار است. همچنین پیوندی است که محتوای ظاهر هر رفتار، هر تفکر و هر سخنی را به مفاهیم پنهان آن وصل می‌کند^۵.

از نظر پل ریکور، فیلسوف فرانسوی [۱۹۱۳] نماد عبارت است از: «هرگونه ساختار دلالت کننده‌ی ای که در آن معنای آغازین و صریح، همراه خود، معناهای دیگری را پیش می‌آورد و این معناها، نامستقیم و صوری هستند و صرفاً از راه معنای نخست شناخته می‌شوند^۶.

در کتاب فرهنگ اصطلاحات ادبی جهان، رمز چیزی دانسته شده است که «نماینده‌ی چیز دیگر باشد، اما این نماینده بودن نه به علت شباهت دقیق میان دو چیز است، بلکه از طریق اشاره مبهم یا از طریق رابطه‌ی اتفاقی و قراردادی است^۷.

دکتر پورنامداریان معتقد است که «رمز چیزی است از جهان شناخته شده و قابل دریافت و تجربه از طریق حواس که به چیزی از جهان ناشناخته و غیر محسوس، پایه مفهومی جز مفهوم مستقیم و متعارف خود اشاره کند به شرط آن که این اشاره مبتنی بر قرارداد نباشد و آن مفهوم نیز یگانه مفهوم قطعی و مسلم آن تلقی نگردد^۸.

^۱ - همان، ۱۱۰.

^۲ - سمبولیسم، ص ۱۰، چادویک، چالز، ترجمه: مهدی سبحانی، تهران - مرکز، ۱۳۷۵.

^۳ - مدخلی بر رمز شناسی عرفانی، ص ۳۶، ستاری، جلال، تهران - مرکز، ۱۳۷۲.

^۴ - ساختار و تأویل متن، ص ۳۳۶، احمدی، بابک، تهران - مرکز، ۱۳۸۰.

^۵ - فرهنگ نمادها، ص ۳۵.

^۶ - فرهنگ نامه ادب فارسی، ص ۲، انوشه، حسن، تهران - راستی، ۱۳۸۱.

^۷ - رمز و داستان‌های رمزی، ص ۹.

^۸ - همان، ص ۱۴.